

УДК 811.111'367-112

ГАННА ЗІНЧЕНКО

(Київ)

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛЯТИВНИХ МАРКЕРІВ У СКЛАДІ АППОЗИТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ПІДРЯДНИМ ОЗНАЧАЛЬНИМ РЕЧЕННЯМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ XII–XVII СТОЛІТЬ

Ключові слова: аппозитивна конструкція, аппозитив, відносна клауза, релятивний маркер, генеративна граматики, середньоанглійська мова, ранньоніовоанглійська мова.

Сучасний стан розвитку германістики характеризується посиленням інтересу дослідників до питань еволюції граматичної системи англійської мови. Значна кількість наукових праць присвячена вивченню реченневих структур та їхніх складників у діахронному аспекті. Проте певні синтаксичні утворення дотепер залишаються не вивченими, зокрема конструкції, складники яких поєднані між собою аппозитивним зв'язком. Відсутність достеменного аналізу аппозитивних конструкцій (АК) у контексті історичного розвитку англійської мови зумовлює актуальність цієї розвідки.

Об'єктом дослідження виступають аппозитивні конструкції в англійській мові XII–XVII століть. Аналіз структурних і функціональних характеристик АК методологічно ґрунтується на теорії породжувальної граматики, а саме на одному з її модулів – X'-(«ікс-штрих»)-теорії. Використовуючи термінологічний інструментарій генеративістики, стверджуємо, що АК – це іменна фраза (NP), ядром якої є іменна фраза (означуваний аппозитив), а залежним конститuentом – інша іменна фраза (означувальний аппозитив).

Серед досліджених АК виокремлюємо структури, складники яких поширені підпорядкованими елементами. Одним із таких поширювачів виявляється підрядне означальне речення (= релятивна/відносна клауза), що розглядається як залежний конститuent, убудований у структуру іменної фрази. Зв'язок відносної клаузи і керуючої NP експлікується за допомогою відповідних релятивних маркерів (комплементарів і відносних займенників), функціонування яких ми розглянемо у цій статті.

Відзначимо, що аппозитивні конструкції, структурно пов'язані із відносними клаузами, становлять, відповідно, 13,48% і 9,11% досліджених АК у серед-

ньо- та ранньоновоанглійській мові. У тексті Peterborough Chronicle, яку відносять до перехідного від давньо- до середньоанглійського періоду, зберігаються типові давньоанглійські релятивні маркери, наприклад вказівний анафоричний займенник *se* у (1) або комплементаризер *þe* у (2):

(1) с.-англ. *æfter him feng Carl his faðasunu to þam rice. se wæs Cnutes sunu þæs haligan cynges of Denmarcan* (Chronicle, an. 1119). – «Після нього став володарем Карл, його двоюрідний брат, який був сином Кнута Святого, короля Данії».

(2) с.-англ. *him com togænes Willelm eorl of Albamar þe þe king adde beteht Euorwic* (Chronicle, an. 1138). – «Проти нього виступив Вільям, ерл Албемарлський, якому король передав Йорк».

Подальший розвиток стратегій релятивізації зумовлює поступову зміну засобів зв'язку АК із залежними клаузами. Парадигма вказівних займенників с.-англ. *þe* < двн.-англ. *se*, с.-англ. *þeo* < двн.-англ. *seo*, с.-англ. *þat* < двн.-англ. *þæt* виходить із ужитку як релятивні конектори, і в пам'ятках північних, центральних та південних діалектів головними експлікаторами відносного зв'язку стають комплементаризери *þe* та *þat* (*that*), пор.:

(3) с.-англ. *Ascanius his broþer; þe mid his fader com from Troie. || mid muchele worscipe; þis kine-bearn bi-wiste* (Brut, 104-105) – «Асканій, його брат, який прибув зі своїм батьком із Трої, з великою шанною охороняв цю королівську дитину».

(4) с.-англ. *Today Sain Louk telles us, || In our godspel, þat Jesus || Spac of þing þat es to com, || And namelic of þe dai of dom* (The Signs of the Doom, 1-4) – «Сьогодні Святий Лука говорить нам у проповіді, що Ісус говорив про те, що настане, а саме про судний день».

(5) с.-англ. *Mi rengne thu schalt welde, || And to spuse helde || Reynild, mi doghter, || That sitteth on the lofte.* (King Horn, 909-912). – «Моїм королівством ти правитимеш і за дружину візьмеш Рейнільду, мою доньку, яка сидить у кімнаті нагорі».

Принагідно звертаємо увагу на дискусійність питання щодо походження та граматичного статусу релятивного маркера *that*. З одного боку, *that* розглядають як маркер підрядності, що витіснив інший універсальний маркер гіпотаксису *þe* через значну поліфункціональність останнього в середньоанглійський період (уживання *þe* як вказівного займенника, означеного артикля, комплементаризера). З іншого боку, давньоанглійські *þe* і *þæt* розмежовують, відповідно, як власне релятивний маркер і сполучниковий засіб оформлення інших типів залежних клауз, зокрема підрядних мети, результату і комплементарних речень. Виходячи з цього, становлення *that* як спеціалізованого відносного маркера пояснюють так: 1) у результаті нівелювання відмінкових і родових форм у пізньодавньоанглійський та ранньосередньоанглійський періоди найчастіше вживається форма середнього роду відносного займенника *þæt* (> *that*); 2) граматикалізація вказаного займенника призводить до появи нової релятивної частки *that*; 3) після певного часу співіснування відносних маркерів *that* і *þe* останній поступово виходить з ужитку. Таким чином, середньоанглійський комплементаризер *that* розвинувся із давньоанглійського вказівного займенника і не репрезентує давньоанглійський субординативний маркер *þæt* [6; 8; 9].

АК із підрядними означальними, оформленими *wh*-маркерами, які утво-

рилися внаслідок реінтерпретації питальних займенників у відносні, фіксуємо у пам'ятках лондонського діалекту XIV–XV століть, а саме *Canterbury Tales* і *Le Morte d'Arthur*, наприклад:

(6) с.-англ. ***Foure gleedes han we whiche I shal devyse, – || Avauntyng, liyng, anger, coveitise*** (CT: *The Reeve's Tale*, 29-30) – «Чотири жаринки маємо ми, які я назву, - похваляння, брехливість, гнів, жадібність».

У *Canterbury Tales* спостерігаємо поєднання wh-маркера з that у постпозиції, у *Le Morte d'Arthur* – поєднання wh-маркера з the у препозиції, пор.:

(7) с.-англ. < ... > ***That she, this mayden, which that Mayus highte, || As hastily as evere that she myghte, || Shal wedded be unto this Januarie*** (CT: *The Merchant's Tale*, 481-483) – «< ... > щоб вона, ця дівчина, яку звали Мая, так швидко, як тільки могла, стала дружиною цього Януарія».

(8) с.-англ. ***And of hym came kynge launcelot thy graute syre / the whiche there wedded the kynges daughter of Irland*** (*Le Morte d'Arthur*, p. 660) – «І його нащадком був король Ланселот, твій дід, який одружився із донькою короля Ірландії».

Стратегія утворення відносних клауз за допомогою wh-займенників пояснюється впливом латинської та французької мов. Водночас існує позиція, що романські мови швидше підсилювали наявні в англійській мові тенденції розвитку цього типу підрядних речень. Зокрема, реінтерпретовані маркери на wh-з'являються у середньоанглійській у випадках релятивізації прийменникових конструкцій [1; 5; 6]. У досліджених середньоанглійських відносних реченнях, залежних від АК, wh-конституент зазнає пересуву в ініціальну позицію клаузи разом із прийменником відповідно до дії трансформаційного правила *ried-ripping*, наприклад:

(9) с.-англ. < ... > ***By mediacioun of Cambalus, || The kynges sone, of which that I yow tolde*** (CT: *The Squire's Tale*, 656-657) – «< ... > за посередництва Камбало, королівського сина, про якого я вам розповідав».

Водночас оформлення відносного речення комплементаризацією that зумовлює відокремлення прийменника (*preposition stranding*), який залишається у своїй первинній глибинній позиції, як у (10):

(10) с.-англ. ***he wrote < ... > Vnto syre Launcelot floure of alle noble knyghtes that euer I herd of or sawe by my days*** (*Le Morte d'Arthur*, p. 842) – «Він написав серу Ланселоту, цвітові серед усіх шляхетних лицарів, про яких я коли-небудь чув чи бачив у своєму житті».

У середньоанглійських текстах також фіксуємо поодинокі приклади релятивних клауз, уведених до складу АК відносним прислівником. Аппозитиви в цьому випадку характеризуються локативною семантикою і позначають, зокрема, географічні об'єкти, як у (11), (12). Подібно до займенникових конекторів, протягом середньоанглійського періоду прислівниковий релятивний маркер на þ- (th-) поступово заміщується wh-формантом.

(11) с.-англ. ***þa hefde Brutus þa zeue; þat Diana him bi-heihte. || i Logice þan eitlonde; þer heo weoren at-stonden*** (*Brut*, 897-898) – «Помім отримав Брут дар, який Діана обіцяла йому на острові Логіке, куди вони прибули».

(12) с.-англ. ***Agayns his heeste no wight dorste trespace, || Save in Bethulia, a***

strong cite, // Where Eliachim a preest was of that place (CT: *The Monk's Tale*, 676-678) – «Його наказ ніхто не наслідювався порушувати, окрім як у Ветилуї, стійкому місті, де Еліакім був священиком».

У пам'ятках XVI–XVII століть релятивні клаузи у складі АК марковані комплексом *that* або *wh*-конекторами, такими як займенники *who*, *whose*, *whom*, *which*, що в окремих випадках поєднуються із прийменниками у препозиції, та прислівник *where*, наприклад:

(13) р.-н.-англ. **Sir Timothy Treat-all, an old seditious Knight, that keeps open House for Commonwealths** (*The City Heiress*, p. 203).

(14) р.-н.-англ. < ... > **it is so well translated into English by a worthie Ientleman Syr Th. Hobbie, who was many wayes well furnished with learnyng, and very expert in knowledge of diuers tonges** (*The Scholemaster*, p. 33).

(15) р.-н.-англ. < ... > **that Sea-beast // Leviathan, which God of all his works // Created hugest that swim th' Ocean stream** (*Paradise Lost*, 200-202).

(16) р.-н.-англ. **You fight for Christ and England's peerless Queen, // Elizabeth, the wonder of the world // Over whose throne th'enemies of God // Have thundered erst their vain successful braves** (*A Farewell*, 64-67).

(17) р.-н.-англ. **In our neighbor Countrey Ireland, where truly learning goes verie bare, yet are their Poets held in a devout reverence** (*Defence of Poesie*).

Приклади (18), (19) демонструють реалізацію стратегії випущення релятивного маркера середньоанглійського і ранньоновоанглійського відносного речення. Відзначимо, що відносна клауза у (19) нефінітна, а зв'язок між аппозитивами експлікований прийменником *of*, пор.:

(18) с.-англ. **The king dede the mayden arise, // And the erl hire bitaucte // And al the lond he evere awcte - // Engelonde, everi del** (*Havelok the Dane*, 205-208) – «Король наказав дівчині підвестися і доручив її ерлові, а також усі землі, якими завжди володів, Англії кожну частину».

(19) р.-н.-англ. < ... > **beyond // The flowry Dale of Sibma clad with Vines** (*Paradise Lost*, 409-410).

Порівняно із середньоанглійським періодом, у ранньоновоанглійській мові кількісна перевага засобів релятивного зв'язку зміщується від *that* до *wh*-конекторів. Якщо у пам'ятках XII–XV століть питома вага *þ*(*th*)-конектора відносних речень у складі АК складає 78,65%, а *wh*-конекторів – 19,66%, то у текстах XVI–XVII століть кількість *that* у досліджених АК зменшується до 27,91%, а кількість *wh*-займенників зростає до 67,44%. Відносні клаузи із випущеним релятивізованим формантом становлять невелику частину зазначених структур в обох періодах: 1,69% і 4,65% відповідно.

Дослідники сучасної англійської мови стверджують, що вибір відносного маркера зумовлений трьома факторами, а саме:

- 1) семантичними характеристиками клаузи (обмежувальне, необмежувальне значення);
- 2) лексико-граматичним розрядом іменника-антецедента (іменники-назви істот, іменники-назви неістот);
- 3) синтаксичною функцією релятивізованого конститuenta у відносному

реченні (суб'єкт, об'єкт, детермінант, прийменниковий комплемент) [2, с. 1247-1250; 4, с. 265-267].

Таким чином, в обмежувальних відносних реченнях сучасної англійської мови вживаються всі наявні релятивні маркери, тоді як у клаузах із необмежувальним значенням допустимими є лише *wh*-займенники. Відносні речення, які модифікують іменники-назви істот, пов'язані з антецедентом займенниками *who*, *whom*, *whose*, а ті, що модифікують іменники-назви неістот, марковані займенниками *which* та *whose*. Комплементаризатор *that* або випущений релятивний маркер уживаються з назвами як істот, так і неістот. Синтаксична функція *wh*-маркера зумовлює певну відмінкову форму займенника: *who* – *whom* – *whose*, або його позицію із прийменником: *of which* [4, с. 266]. Досліджувані періоди позначені процесом становлення описаного розподілу маркерів відносного зв'язку, який завершується лише у XVIII столітті.

У середньо- та ранньоніованглійській мові ядерні конституенти аппозитивних структур із відносним реченням позначають переважно осіб (людей). У кожному періоді відповідно 82,84% і 84,62% АК із релятивними клаузами складають конструкції з аппозитивами, вираженими іменниками-назвами істот.

Як і в сучасній англійській мові, протягом XII–XVII століть *r* (*th*)-маркер та випущений відносний займенник уживаються з антецедентами істотами і неістотами. Зазначені релятивізовані складники можуть займати глибинну позицію суб'єкта або об'єкта у складі відносної клаузи, пор.:

(20) с.-англ. & for *þe wrake-dome; of Menelaus quene. || Elene was ihoten. alðeodisc wif. || þa Paris Alixandre; mid pret-wrenche. bi-won < ... >* (*Brut*, 40-42) – «І заради помсти за королеву Менелая, яку звали Еленою, чужоземну жінку, яку Парис Александр хитрїстю захопив < ... >».

(21) р.-н.-англ. *And eke my toothless chaps, the gates of my right way, || That opes and shuts as I do speak, do thus unto me say* (*The Ages of Man*, 17-18).

У реченні (20) постмодифікація кожного аппозитива двокомпонентної АК здійснюється відносним реченням. Клауза *Elene was ihoten*, яка поширює перший аппозитив *Menelaus quene*, не містить експлікованого відносного займенника або комплементаризатора. Випущений релятивізований конститuent займає позицію суб'єкта у глибинній структурі відносної клаузи, зазнає пересуви в позицію специфікатора підрядного речення та є кореферентним іменнику *quene*, що позначено індексацією (1) у дужковому записі будови конструкції: [NP *Menelaus quene*₁ [CP *ec*₁ [C' 0 [IP *t*₁ *Elene was ihoten*]]]]].

Клауза *þa Paris Alixandre mid pret-wrenche bi-won* постмодифікує другий аппозитив *alðeodisc wif*. Релятивний маркер *þa* займає позицію об'єкта у глибинній структурі підрядного речення, тобто функціонує як релятивізований комплемент дієслова *bi-won*. Кореферентність іменника *wif*, відносного займенника *þa* і глибинного комплемента дієслова позначено індексацією (2) у дужковому записі: [NP *alðeodisc wif*₂ [CP *þa*₂ [C' 0 [IP *Paris Alixandre mid pret-wrenche bi-won t*₂]]]]. У свою чергу, слід говорити про кореферентність першої і другої груп індексованих елементів як результат відношення аппозиції.

У реченні (21), натомість, експліковано комплементаризатор *that*, який уводить

до складу АК відносно клаузу з релятивізованим складником у функції суб'єкта. У дужковому записі кореферентні конституенти позначені індексом (3): [NP my toothless chaps₃ the gates₃ of my right way [CP ec₃ [C' that [IP t₃ opes and shuts as I do speak]]]].

Відзначимо, що структури з випущеними маркерами відносного зв'язку у позиції суб'єкта або об'єкта типові для давньо- та середньоанглійського періодів, що доводить досліджений матеріал. У XVII столітті підрядні відносні із випущеним релятивним маркером у глибинній позиції суб'єкта стають менш поширеними, ніж відповідні синтаксичні одиниці з нульовим релятивізованим об'єктом, і поступово виходять із ужитку [3, с. 215-216; 7, с. 298-299]. У сучасній англійській мові асиндетично оформлені відносні клаузи з релятивізованим суб'єктом відсутні.

У складі АК середньоанглійського періоду не було виявлено маркер *who*, який реалізує функцію релятивізованого суб'єкта. Займенник *who* починає функціонувати як засіб оформлення відносного зв'язку в ранньоновоанглійській мові. Це пояснюється, зокрема, тим, що реінтерпретація *wh*-займенників у відносні маркери відбувалася в першу чергу в тих реченнях, де релятивізованому складнику передувало прийменник, що унеможливило вживання *th*-форманта і вимагало його заміни [6, с. 300-301]. Щодо поширеності *who* як релятивного маркера зауважимо, що цей займенник було зафіксовано у 27,91% релятивних клауз у складі АК.

Таким чином, протягом XII–XV століть функцію експлікованого релятивізованого суб'єкта відносного речення у складі АК реалізують такі конституенти, як *be*, *pat*, *that*, *which*, *the which*, *which that*. Відповідно, у текстах ранньоновоанглійського періоду в зазначеній позиції виокремлюємо *who*, *which*, *that*. Відзначимо, що в досліджувані періоди відносний займенник *which* уживається з антецедентами істотами і неістотами, на відміну від сучасної англійської, де функціонування цього маркера обмежене антецедентами-назвами істот.

Отже, проведений аналіз АК із підрядним означальним реченням в англійській мові XII–XVII століть свідчить про різноманітність сполучникових засобів, що експлікують відносний зв'язок між ядерними складниками аппозитивних структур і залежними від них клаузальними одиницями. Відбиваючи загальні тенденції розвитку означальних речень, досліджені синтаксичні одиниці водночас демонструють своєрідність функціонування релятивних маркерів у складі аппозитивних конструкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.) : монографія / І. Р. Буніятова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с.
2. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, I. Svartvik; [ind. by David Crystal]. – Harlow (Essex) : Longman, 2000. – X, 1777 p.
3. Barber Ch. Early Modern English / Ch. Barber. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 1997. – 280 p.
4. Leech G. A Communicative grammar of English / G. Leech, J. Svartvik. – 3d ed. – London, N. Y. : Pearson ESL, 2003. – 304 p.
5. Romaine S. Towards a typology of relative clause formation strategies in Germanic /

S. Romaine // Trends in Linguistics. Studies and Monographs 23. Historical Syntax / ed. by J. Fisiak. – Berlin : Mouton Publishers. – 1984. – P. 437–470.

6. The Cambridge History of the English Language / ed. by N. F. Blake. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – Vol. 2 : 1066 – 1476. – 676 p.

7. The Cambridge History of the English Language / ed. by R. Lass. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – Vol. 3 : 1476 – 1776. – P. 13–326.

8. The Syntax of Early English / O. Fischer, A. van Kemenade, W. Koopman, W. van der Wurff. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 341p.

9. Traugott E. C. Syntax / E. C. Traugott // The Cambridge History of the English Language / ed. by R. M. Hogg. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – Vol. 1 : The Beginning till 1066. – P. 168–289.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. A Metrical Homily – The Signs of the Doom // A Middle English Reader / ed. by O. F. Emerson. – London : Macmillan & Co., Ltd., 1909. – P. 148 – 157.

2. Ascham R. The Scholemaster [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scholarsbank.uoregon.edu/jspui/bitstream/1794/722/1/scholemaster.pdf>

3. Behn A. The City Heiress or, Sir Timothy Treat-all [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/BehCity.html>

4. Chaucer G. Canterbury Tales [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.librarians.com/cantales.htm>

5. Havelok the Dane [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.rochester.edu/camelot/teams/danefrm.htm>

6. Howard H. The Ages of Man [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rpo.library.utoronto.ca/poem/2046.html>

7. King Horn [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.rochester.edu/camelot/teams/hornfrm.htm>

8. Layamon Brut (British Museum Ms. Cotton Caligula A. IX) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=cme;idno=LayCal;rgn=div1;view=text;cc=cme;node=LayCal%3A1>

9. Malory Th. Le Morte d'Arthur [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=cme;idno=MaloryWks2>

10. Milton J. Paradise Lost [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/MilPL67.html>

11. Peele G. A Farewell Entitled to the Famous and Fortunate Generals of our English Forces [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rpo.library.utoronto.ca/poem/3361.html>

12. Sidney Ph. Defence of Poesie [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.luminarium.org/renaissance-editions/defence.html#\(text\)](http://www.luminarium.org/renaissance-editions/defence.html#(text))

13. The Anglo-Saxon Chronicle (Manuscript E) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://asc.jebbo.co.uk/e/e-L.html>

АННА ЗИНЧЕНКО

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ РЕЛЯТИВНЫХ МАРКЕРОВ В СОСТАВЕ АППОЗИТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ С ПРИДАТОЧНЫМ ОПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫМ ПРЕДЛОЖЕНИЕМ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ XII–XVII ВЕКОВ

Статья посвящена изучению функционирования средств относительной связи в аппозитивных конструкциях с придаточным определительным предложением в текстах средне- и ранненовоанглийских памятников письменности. Анализ конструкций проводится в рамках генеративной парадигмы исследования синтаксических единиц.

Ключевые слова: *аппозитивная конструкция, аппозитив, относительная клауза, релятивный маркер, генеративная грамматика, среднеанглийский язык, ранненовоанглийский язык.*

ANNA ZINCHENKO

FUNCTIONING OF RELATIVE MARKERS IN APPOSITIVE CONSTRUCTIONS WITH
RELATIVE CLAUSES IN THE ENGLISH LANGUAGE OF THE 12th – 17th CENTURIES

The article is devoted to the study of relativizers and their functioning in appositive constructions with relative clauses in the texts of Middle English and Early Modern English written records. The investigation of the constructions is fulfilled within the framework of generative grammar.

Key words: *appositive construction, appositive, relative clause, relative marker, generative grammar, Middle English, Early Modern English.*

Одержано 12.11.2013 р.